

LÜBNAN'DAKİ BUNALIMIN TARİHSEL VE TOPLUMSAL NEDENLERİ

Doç. Dr. Oral SANDER

I

Lübnan'ın bayrağında da yer alan simgesi ağaçtır. Devletin kırk yıllık bağımsız varlığında bu ağaç bir yanda gönenç, işbirliği ve demokrasi, öte yanda iç savaş, şiddet, karışıklık ve suikast meyveleri vermiştir. Kötü meyveleri toplayarak ağaca sağlıklı bir görünüm vermek olanaklı ise de gelecek yıl aynı nitelikte meyvelerin oluşmasını engellemek için daha uzun süreli ve köklü önlemlerin alınması mantık gereğidir. Benzetmeyi biraz genişletirsek, sorunu örneğin gübrelemeğe önem vererek, güneş ışığı alıp almadığına bakarak, sulama sistemini değiştirerek çözmeğe çalışmak önem kazanır. Kısaca, sorunun belirtileri kadar, belki de ondan daha çok, temelleri ya da kökenleri ile uğraşmak gerekir. Bu yüzden, bu kısa yazı, Lübnan olaylarının kronolojik bir anlatımı ile değil, "neden" sorusuna verilebilecek yanıtlarla uğraşmak amacına yöneliktir. Lübnan'ın bugün karşılaştığı sorunlar, basit çözümleri yadsıyacak kadar karmaşık, çok yönlü ve birbirleriyle bağlantılıdır. Böyle düşünülürse, konuyu altı ilgi alanına bölerek incelemek doğru bir yol gibi görünüyor. Dinsel, ulusal, ekonomik, kişisel sorunlar, tarihsel birikim ve Filistinliler.

II

Lübnan, tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı tarihlerden bu yana çok çeşitli din ve mezheplere bağlı kişilerin yanyana yaşadıkları bir bölge olmuştur. Müslüman Sunniler, Şiiler, Dürziler, Hristiyan Maronitler, Yunan Ortodokslar, Katolikler ve Yahudiler en önemlilerini oluşturmaktadır. Bu dinsel bölüntüler ülkenin bağımsızlık öncesi ve sonrası geleceğini yalnız etkilememiş, aynı zamanda biçimlendirmiştir. Ülkede hiçbir mezhep çoğunluğa sahip değildir ve bu yüzden "her Lübnan'lı bir dinsel azınlığın üyesidir" demek yanlış ol-

masa gerekir. Bu dinsel karmaşa, biraz da çelişkili olarak, bir yandan ülkede demokrasinin uzunca bir süre sağlıklı biçimde işlemesine, öte yandan siyasal çalkantılara yol açmıştır. Hiçbir gurup çoğunluğa sahip olmadığı için, her biri kendi varlığına bir tehdit gelmesini önlemek amacıyla başkalarının da haklarını korumak gerekliliğini duymuş ve bu ülkede belirli bir uzlaşma ve işbirliği yapma durumunu doğurmuştur. Ancak, bu uzlaşma ya da denge bir kez başka etmenlerce bozulduğunda yüzlerce yıllık çatışmacı davranış kalıpları ve karşıtlık birikimleri su yüzüne çıkmakta ve ülkeyi kanlı iç savaşlara sürüklemektedir.

III

Lübnan da dahil hemen tüm Ortadoğu'da Osmanlı yönetimi altında kişinin milliyetini belirleyen en önemli özellik dindi. 14. yüzyıldan beri Osmanlı "millet" sistemi içinde her dinsel topluluk belirli bir dinsel, kültürel, ekonomik ve hatta belirli ölçülerde siyasal özerklik havasında benlik ve varlıklarını sürdürmüştü. Balkanlar ve Ortadoğu'da gözlemlenen bu olgu ve onu olanaklı kılan hoşgörülü tutum, 19. yüzyılın ortalarından başlayarak Avrupa kaynaklı ulusçuluk ve bağımsızlık akımlarıyla birleştiğinde, ortaya iki türlü ulusçuluk anlayışı çıktı: Ortadoğu'nun Arap ülkelerinde beliren toprağa bağlı ulusçulukla, kavme bağlı ulusçuluk. (Hudson, 1977). Daha somut bir biçimde ortaya konmak istendiğinde, örneğin bir Ürdün ya da Mısır ulusçuluğu ile Arap ulusçuluğu, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana birbiri ile çatışan, çeşitli hükümetleri güç durumlarında bırakan ve hatta yıkan, toplumda siyasal kutuplaşmalara yol açan akımlar olmuştur. Bu çatışma modeli hemen hemen tüm Arap ülkelerinde bugün de etkisini sürdürmektedir.

Lübnan'da bu bölge ve kavim ulusçuluğu çatışmasına bir başka boyut daha eklenmekte ve böylece ülke bölgenin en kararsız toplumsal yapısına sahip olma özelliğini kazanmaktadır. Lübnan bir ulus-devlet değildir. Bu yüzden Lübnan özdeşliğinin etnik ve dinsel olmak üzere iki boyutu vardır. Etnik boyutunda, ülkede konuşulan Arap dili, Arap kültürü ile Hıristiyan Batı kültürü, dinsel boyutunda ise Hıristiyanlıkla Müslümanlık çatışmaktadır. Yani, bir yanda Hıristiyan ve Batı kültürü, öte yanda İslam ve Doğu kültürü aynı potada erimemeyi inatla sürdürmektedirler. Öteki Arap ülkelerinin aksine, Lübnan bölgesi, Arap kültür dünyasına katılmış olmakla birlikte, 7. yüzyıldan bu yana İslamiyeti tümüyle kabul etmiş değildir. Bunun doğal bir uzantısı olarak, Lübnan'ın Hıristiyan önderlerinin

bir bölümü ülkenin Hıristiyan benliğini korumak istemekte ve kendilerini tümüyle Hıristiyan Batı ile özdeşleştirme amacını sürdürmektedirler.

Bu konuda kısaca şu söylenebilir: Lübnan'ın temel ikilemi, kültürel ve ekonomik bakımdan Batı'ya sıkı bağlarla bağlı bulunan Lübnan Hıristiyanlarının politik geleceğinin Arap Doğusu'nun içinde olduğudur (*Peretz, 1978*).

IV

Lübnan, Ortadoğu ülkeleri içinde en yüksek yaşam standardına, okumuşluk oranına ve kentsel nüfusa sahiptir. Kişi başına düşen ulusal gelir açısından ise, önemli petrol üreticisi ülkelerin hemen arkasında gelmektedir. Bu ekonomik patlamanın önemli bir açıklaması 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşları sonucu oluşan ekonomik dalgalanmalarda yatmaktadır. Bu olaylardan sonra uluslararası iş çevreleri iş alanlarını İsrail ve öteki Arap ülkelerinden Lübnan'a kaydırmış, Aramco ve Irak Petrol Şirketi gibi kuruluşlar petrol boru hatlarını Lübnan'daki Tripoli ve Sidon limanların çevirmişlerdi ve Ortadoğu ticaretinin yükünü çeken İsrail limanlarından Hayfa limanı Arap ticaretine kapatılmıştı. Tüm bunlara bir de turizm endüstrisi eklenince, Lübnan "Ortadoğu'nun İsviçresi" oluvermişti.

Bu ekonomik modernleşme birçok önemli sorunu da birliğinde getirdi ve Lübnan toplumunu üç yönde etkiledi. Endüstri alanındaki modernleşme öteki Arap ülkeleriyle karşılaştırıldığında önemli sayılabilecek bir işçi sınıfı yarattı. Tarım alanındaki modernleşme ise, kırsal alanda yolaçtığı işsizlik sonucu, Beyrut gibi büyük kentsel alanlara kitlesel göç hareketini başlattı. Bu iki tip gelişmeye, ekonomide modernleşmenin yolaçtığı enflasyon ve işsizlik sorunları da eklenince, kentsel alanlar şiddetli çatışmalara sahne oldu. Aslında ekonomik olan bu sorunlar, Lübnan gibi dinsel bölüntülerin çok ve keskin olduğu bir ülkede hemen dinsel bir nitelik göstermeğe başladı. Çünkü, Lübnan'da Hıristiyan Maronitler ekonomik faaliyeti ellerinde bulundurmaktadırlar ve zengindirler. Müslümanlar ise toplumun görece olarak yoksul tabakalarını oluşturmaktadırlar.

Üstelik, Lübnan'ın bu karışıklıklara yolaçan ekonomisi de sağlam temellere oturtulmuş değildi ve bu yüzden dünya ekonomisindeki dalgalanmalardan öncelikle etkilenmekteydi. Herşeyden önce, ulusal gelirin % 66'sı hizmet sektöründen geriye kalan % 34'ü endüstri ve tarımdan kaynaklanmaktaydı. Lübnan'daki gönencin dağılımı da

dengeşizdi. Toplumun en üst tabakasını oluşturan % 4 ulusal gelirin % 32'sini, yoksul tabakaları oluşturan % 50 ise bu gelirin % 18'ini toplamaktaydı. (Andersen ve Saibert, 1982). Kısaca, Lübnan'ın ekonomik yapısı az sayıda zengin ile geniş bir yoksul tabaka arasında kutuplaşmaya dayanıyordu. Böylece, Lübnan'da tümüyle dinsel nitelikte görünen anlaşmazlıkların kökü dengeşiz ekonomik yapıda yatmaktadır. Ancak, çelişkili de görünse, ekonomik temele bağılı olarak değerlendirilebilecek çatışmalar tümüyle dinsel bir görünüm kazanabilmektedir.

V

Lübnan toplumunda birincil özdeşlik (*primordial identity*) bağları son derece güçlüdür ve bu durum ülkenin siyasetini büyük ölçüde biçimlendirmektedir. Lübnan'ın toplumsal yapısı, her ülkede olduğu gibi, resmi ve resmi olmayan guruplardan oluşmaktadır. Ancak, Lübnan'da ve belirli ölçüde öteki Ortadoğu Arap ülkelerinde parlamento gibi resmi gurupların siyaset sahnesindeki yeri bir dış görünüşten başka birşey değildir. Gerçek siyasal eylem ve kararlar aile gibi resmi olmayan guruplarca belirlenmektedir. Herbiri ayrı bir din ya da mezhebi kapsayan önemli ve köklü aileler, örneğin bir parlamentoya girmekte, onu denetlemekte, etkili kararlar almakta ve en önemlisi ondan daha uzun ömürlü olmaktadır.

Lübnan toplumunun ailelere bölünmüş yapısı, ülkenin siyasal yaşantısına kişisel özelliklerini sokmuş bulunmaktadır. Yönetici aile, dinsel bağlarla da bağılı bulunduğu destekçilerine iş, güvenlik ve siyasal etki gibi ödüller dağıtmakta, destekçiler ise buna karşılık olarak kişisel bağılılık sağlamaktadırlar. Bu kişisellik, zaten bölünmüş olan toplumu daha da kutuplaştırmakta, iki ya da daha çok aile ve destekçileri arasındaki çatışmayı körüklemekte ve ülkede ulusal bir birlik kurma çabalarını engellemektedir. Frangieh, Chamoun, Gemayel gibi Hıristiyan Maronit, Asad gibi Şii ve Canbolat gibi Dürzi aileler Lübnan siyaset sahnesinin vazgeçilmez adları olmuş, birçoğu cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Yalnız bu bile, Lübnan'da ailelerin ülkenin siyasal yaşamındaki önemli yerini göstermektedir.

Lübnan'da ekonomik gelişmenin ürünü olan işçi hareketleri de bu geleneksel aile sisteminin içinde örgütlenmiş durumdadır ve bağımsız bir göç oluşturmamaktadırlar.

Lübnan'da siyasal parti gibi resmi guruplar da aile ve din ya da mezhep temelleri üstünde örgütlenmekte, siyasal görüş ayrılıkları

belirli bir ideolojiden çok aile ve din bağlılığına dayanmaktadır. Böylece, siyasal ve ekonomik kararlılığın bozulduğu dönemlerde ülkenin siyasal denetimini ele geçirme çabaları büyük çatışmalara yol açmaktadır. İşte, bugün Lübnan'ın bu dar ve elitist siyasal ve toplumsal yapısı birçok çevreden saldırıya uğramakta, modern gelişmelere uymamaktadır.

VI

Şimdiye kadar değinilen noktalar, doğal olarak belirli bir tarihsel gelişmenin ürünleridir. Bu tarihsel gelişmeyi görmeden, Lübnan'ın karşılaştığı sorunları anlamak kolay değildir.

12. yüzyılda Haçlılar Lübnan'ı işgal etmişler ve konuyla ilgili olarak şu değişikliklere yol açmışlardır: (i) Bölgede yaşamakta olan Hıristiyan Maronitler Roma Katolik Kilisesi ile bütünleşmişlerdir. (ii) Haçlılar içindeki Fransızlar Maronitlerle sıkı bağlar kurmuşlardır. (iii) Maronitlerin Haçlılara yardım etmeleri Maronitlerle onların Müslüman komşuları arasında düşmanlık tohumları atmıştır.

Osmanlı yönetiminin güçlü olduğu dönemlerde "millet" sistemi içinde örgütlenmiş bulunan dinsel topluluklar belirli bir barış ortamı içinde yaşamayı başarmışlardır. Ancak, Osmanlı denetiminin yavaş yavaş zayıflaması, 17. yüzyıldan sonra Hıristiyan Maronit nüfusunun artması ve bu artan nüfusun ülkenin kuzeyinden güneyine göç etmesi, bunlarla yönetici Dürzi eliti arasında dönemsel çatışmalara yol açmıştır. Ayrıca, 18. yüzyıldan başlayarak Fransa Maronitleri desteklemeğe ve çıkarları gerektirdiğinde bölgeye çeşitli müdahalelerde bulunmağa başlamıştır. Bunun doğrudan sonucu olarak Fransa Lübnan'da yerleşen yurttaşları ve onların Müslüman olmayan müşterileri için birçok adli ve vergisel bağışıklıklar sağladı. İş bununla da kalmadı ve Fransa'nın sömürgeci rakibi İngiltere Dürzileri korumak bahanesiyle bölgeye karışmağa başladı. Böylece Lübnan sömürgeci devletler arasında diplomatik bir savaşım ve güç gösterisi alanı biçimine dönüştü.

1858'de, büyük ölçüde Fransa'nın kışkırtmasıyla, bölgede bir çiftçi ayaklanması çıktı. Ülkenin kuzeyindeki Hıristiyan Maronit köylüler Maronit şeyhlere, güneyindekiler ise Dürzi feodal soylulara karşı ayaklandılar. Bu ayaklanma hemen dinsel bir savaş biçimine dönüştü. Çünkü, Dürzi köylüler bu ayaklanmada dindaşlarının yanında yer aldılar. Binlerce kişinin öldüğü ayaklanma, bir yanda Ma-

ronitler ve öte yanda Müslümanlar arasındaki kuşkuları ve düşmanlıkları arttırdı.

1921 ile 1945 yılları arasındaki Fransız *mandat* sistemi içinde Batı ile Lübnan ve özellikle Hıristiyan Maronitler arasındaki bağlar daha da güçlenmeğe başladı. Zaten *mandat* öncesi ve sırasında bölgedeki Fransız ve Amerikan misyoner faaliyetleri, aslında varolan etnik ve dinsel gerilimleri arttırmıştı. Üstelik Fransa, Osmanlı yönetiminde bir bütün olan Suriye'yi beş ayrı yönetsel birime ayırarak büyük bir Lübnan kurmuştu. Bu Lübnan, Beyrut, Sidon ve Tire gibi kentleri ve bugünkü güney Lübnan ile Beka vadisini içermekteydi. Fransa'nın amacı Lübnan'ı ekonomik bakımdan daha güçlü ve kendi kendine yeterli kılmak ve bölgede etkili bir bağlaşıklık kazanmaktı. Ancak, bu yapay büyüme, yeni devlete çok sayıda Müslüman nüfus katarak Hıristiyanların sayısal üstünlüğünü ortadan kaldırmış ve böylece demografik dengeyi bozmuştur.

Mandat döneminde tüm Lübnan'da Fransa'ya karşı ulusçu ve böylece bağımsızlıkçı duyguların geliştiğini görmekteyiz. Bunun sonucu olarak gerek Lübnan'da ve gerekse Suriye'de Fransız yetkilileri ile ulusçular arasında çatışmalar çıktı. 1926 Anayasası son söz hakkını Fransız Yüksek Komiserine bıraktığından Fransa'nın istediği amacı gerçekleştiremedi ve ayaklanmalar sürdü. Bunun sonucu, 1932 ve 1939'da anayasanın iki kez askıya alınmasıdır. Ülkenin yöneticisi Fransa ile bu anlaşmazlık ve kanlı çatışmalar birçok Lübnanlı'yı değişik siyasal felsefeler aramağa itti. Müslüman Araplar, Arap ulusçuluğu, Suriye ulusçuluğu ve sosyalizmden bir kurtuluş yolu umudederken, Hıristiyan Maronitler de Fransız korumacılığının sürdürülmesi ve tam bağımsızlık arasında bocalamağa başladılar. Böylece, özellikle yabancı yönetimden kurtuluş sırasında çok gereken ulusal birlik havası yokoldu. Bu durum, ülkenin bağımsız geleceğini etkileyecek ve dinsel bölüntüleri daha da keskinleştirecektir.

1943'te bağımsızlıkla birlikte ülkenin iki ana mezhep önderi arasında bir uzlaşma sağlandı ve bugün de geçerli olan "Ulusal Pakt" yürürlüğe kondu (Maronit Bishara al-Khuri ile Sünni Riyad al-Sulh arasında). Açıkça yazılmamış olmakla birlikte, bu pakt Lübnan'ın "Arap" niteliğini kabul ediyor ve Fransız korumacılığını reddediyordu. Başka bir deyişle, Lübnan bağımsız olacak, Fransa'nın etkisinde kalmayacak, ama Suriye ya da başka bir Arap ülkesiyle de birleşmeyecekti. Dış politikada ise, ne Batı'nın etkisinde kalacak ne de Arap sorunlarıyla içli dışlı olacaktı. Ayrıca, hiçbir mezhep ötekileri üzerinde egemenlik kuracak kadar güçlü olmadığından, parlamentodaki sandalyelerin ve hükümet kuruluşlarının toplumdaki sayısal oran-

larına göre mezhepler arasında dağıtılması üzerinde de anlaşmaya varıldı. Böylece, 1943 bağımsızlık yılından bu yana parlamentodaki temsilci sayısı 11'in katları olmuştur: 6 Hıristiyana 5 Müslüman temsilci. (*Ismael*, 1970 : 236-239) Yine bu düzenlemeye göre, cumhurbaşkanı her zaman Hıristiyan Maronit, başbakan ise Sunni Müslüman olacaktır.

Hiç kuşku yok ki bu düzenleme Lübnan politikasının dinsel bölüntü niteliğini keskinleştirmiştir. Ancak, bu düzenlemenin karışıklıkların tek nedeni olduğunu ve ortadan kaldırılmasının Lübnan'ı hemen lâik bir demokrasi biçimine dönüştüreceğini düşünmek de yanlıştır. Mezheplere dayanan temsil sistemi, şu ya da bu biçimi ile Lübnan'ın çeşitli yerlerinde yüzyıldır sürmektedir ve ülkenin bildiği tek demokrasi tipi de budur. Kısaca, mezhepsel bölüntü ve bunun politikaya yansımaları Lübnan'da derin kökleri olan bir olgudur ve birçok etmen bu olguyu güçlendirmektedir.

VII

Uzun bir süreden beri Ortadoğu ülkelerinin çoğunun iç ve dış politikalarını etkileyen ve hatta bazılarınınkini biçimlendiren, bölgedeki siyasal ve askeri kararsızlığın önemli etmenlerinden olan Filistin sorunu, Lübnan'ın da ana davalarından biri olmuştur. Ancak, şunu hemen belirtmede yarar var: Bazılarının öne sürdükleri gibi, Filistin ve Lübnan'daki Filistinliler sorunu, şimdiye kadar açıklananlardan anlaşılacağı üzere, ülkenin karşılaştığı güçlüklerin tek, hatta ana nedeni değildir. Lübnan örneğin Tunus gibi Filistin'den uzak bir bölgede de kurulmuş olsaydı, ülkenin siyasal yaşantısının çalkantılı geçeceği kolaylıkla kestirilebilirdi. Ama, şu da var ki, Lübnan Filistin sorununun ve Arap-İsrail çatışmalarının öteki tüm sorunlara egemen olduğu bir bölgede bulunmaktadır ve bu durum karşılaşılan sorunları içinden çıkılmaz bir niteliğe sokmaktadır. Filistinliler, Filistin'den sürüldükleri 1948 yılından bu yana Lübnan'da önemli bir topluluk kurmuşlardır. Bunun Lübnan'da şu sonuçları olmuştur :

1. Güney Lübnan, Filistinlilerin bölgedeki eylemlerine karşı İsrail'in giriştiği sürekli saldırılar sonucu, yakıp yıkılmış, burada yaşayan nüfusun çoğu ülkenin kuzey bölgelerine göçetmiştir. Bu, birliğinde getirdiği ekonomik sorunların yanısıra, ülkenin demografik yapısını daha da dengesizleştirmiştir.

2. Ülkenin genelinde ise Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki hassas dengeyi bozmuş, 400.000 Filistinli terazinin bir küfesine ağırlığını koymuştur.

3. Filistinlilerle ülkenin Müslüman-Arap ulusçuları arasındaki dayanışma duygusu artmıştır. Filistinliler Müslüman ulusçuların huzursuzluklarını ülke çapında duyurmada "katalizör" olmuşlardır. Üstelik, Lübnan'a karşı girişilen İsrail saldırılarının önemli bir amacı, Lübnanlıları Filistinlilere karşı eyleme itmek ve böylece Filistinlilerin İsrail'e saldırma yeteneklerini sınırlandırmaktır. (Hudson, 1977: 292).

Bu konuda sonuç olarak şu söylenebilir: Dinsel topluluklar arasında zaten var olan çatışma keskinleşmiş ve Lübnan'ın siyasal ve toplumsal sistemi çok yönlü ideolojik baskılarla başedememiştir.

VIII

Buraya kadar anlatılmağa çalışılan sorunların Lübnan üzerindeki sonuçlarını şu biçimde özetleyebiliriz:

1. Lübnan'da siyaset temelde ideolojik değildir. Toplumun çeşitli katmanları düşünce kalıplarından çok kişilere bağlılık duymaktadırlar. Böylece, ideolojik temellere dayanan partiler çok zayıftırlar. Lübnan'da siyasal partiler, kişisel bağlılık ve çıkar temelinde bir "kraliçe" çevresinde örgütlenmiş "arı gurupları"na benzerler. Böylece, aile önderlerinin öldürülmeleri sık sık başvurulan bir terörizm biçimi olmaktadır. Kitlelere dayanan siyasal partilerin yokluğunun siyasal kararsızlığı da birliğinde getirdiği, siyaset biliminin önemli varsayımlarından biridir.

2. Yukarıdakiyle çok yakından bağlantılı olarak, ister Hıristiyan olsun ister Müslüman, tüm aileler toplumun geriye kalan bölümü üzerinde büyük bir etkiye sahip olduklarından, başka bir devletle birleşerek etkilerini yitirmeyi ve Lübnan'ın dar siyasal yapısını kırmayı istemezler. Bu durum Lübnan'ın bağımsızlığını sürdürmesini sağlamış ve mezhep temeline dayanan siyasal temsil özelliğini güçlendirmiştir.

3. Geleneksel olarak merkezi hükümet çok zayıf kalmıştır. Yönetici aileler ve dolayısıyla dinsel guruplar çıkarlarının en iyi bu biçimde korunacağına inanmışlardır. Merkezi hükümetin faaliyet alanı çok dar kalmıştır. Üstelik, seçim yasası da geleneksel önderleri güçlendirmiş ve böylece Lübnan siyasetinin öncü kişileri, dar bir seçim bölgesinden gelen ve belirli bir mezhebi temsil eden ünlü aile

önderleri olmuştur. Ancak, Lübnan'ın bu yapısı ekonominin büyüdüğü ve hükümetin yapacak çok işi olmadığı zamanlarda iyi işlemiştir. Ama, modernleşme ve bunun yolaçtığı ekonomik sıkıntılar halkın merkezi hükümetten beklentilerini arttırmıştır. İşte, Lübnan'ın bugün karşılaştığı sorunların en önemli nedeni, siyasal ve toplumsal sistemin bu baskılara dayanacak güçte ya da bunları eritebilecek esneklikte olmadığıdır.

IX

Yukardaki temel gözlemlerden Lübnan'ın bugünü ve geleceği için şu saptama ve tahminlerle bulunabiliriz :

Ülkedeki dinsel topluluklardan herhangi birinin Lübnan'da egemen duruma gelme ya da ister Doğu olsun ister Batı bir dış güce gereğinden çok yaklaşma yolundaki girişimleri, direnme ve şiddete yol açabilir.

Uzun süreli düşünüldüğünde, yalnız Lübnan'ın değil, öteki tüm Arap ülkelerinin gelecekteki gelişmelerini Filistin sorununun çözümü ya da çözülmemesi etkileyecektir. Filistinlilerin siyasal ve askeri açılardan Lübnan sahnesinden silinmeleri ya da Lübnan'dan işgalci güçlerin çekilmeleri o denli önemli değildir. Arap dünyasındaki tüm Arap rejimleri için Filistin sorunu en önemli meşruiyet kaynağıdır. Şimdiye kadar iktidarı ellerine geçiren parti ya da kişilerin eski rejimleri Filistin davasına ihanetle suçlamaları ve programlarında Filistin sorununu öncelikler sırasının en üstüne yerleştirmeleri anlamsız değildir. Lübnan da, bir Arap ülkesi olarak, Filistinlilerin ağır koşullarına yüzünü çevirip, bu önemli meşruiyet kaynağından yoksun kalamaz.

Böylece, eğer Lübnan bağımsız ve egemen bir siyasal birim olarak kalacaksa, ülkedeki dinsel guruplar, hakça bir uzlaşma temelinde, birbirleriyle işbirliği yapmak durumundadırlar. Uzun sürede ise, ülkenin dar siyasal yapısının ve sürecinin genişletilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve gelirin daha dengeli dağıtımı önem kazanmaktadır.

Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak ve önemli uluslararası çatışmalardan kaçınabilmek yolunda Lübnan gerek Arap komşuları ve gerek Batı ile bağlarını dengelemelidir. Bu iki etki alanı arasında uzun süreli dengenin sağlanması Lübnan dış politikasının temel amaçlarından biri olmalıdır (*Lenczowski, 1980 · 372*).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Andersen, Roy R., Robert F. Seibert, Jon G. Wagner (1982), **Politics and Change in the Middle East**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- Bannerman, M. Graeme, "Republic of Lebanon", **The Government and Politics of the Middle East and North Africa** (1980) David E. Long and Bernard Reich (Eds.) Boulder, Colorado: Westview Press.
- Borthwick, Bruce Maynard (1980), **Comparative Politics of the Middle East**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, Inc.
- Hudson, Michael C. (1977), **Arab Politics**. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Ismael, Taraq Y., (1970), **Governments and Politics of the Contemporary Middle East**. Homewood, Illinois: The Dorsey Press.
- Lenczowski, George (1980), **The Middle East in World Affairs**. Ithaca: Cornell University Press.
- Peretz, Don (1978), **The Middle East Today**. New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, Inc.